

A podolini kísértet-ről
– és Krúdy Gyula némely kísértetéről

Előrebocsátom, hogy ez a feladat: Krúdy Gyula egyik legelső regényének dramatizált változatát a közönség figyelmébe ajánlani – meglehetősen nehéz. Magam is kíváncsi vagyok rá, hogyan sikerült az érthetőségig egyszerűsíteni a rendkívül bonyolult cselekményt, mely olyanformán kacskaringózik vagy ágazik jobbra-balra, mint a sziklás tájban kígyózó Poprád folyó...

Ez a regény, Krúdy első ifjúsági regénye, az irodalomtudósok egybehangzó véleménye szerint még Krúdy mikszáthos korszakában keletkezett, sőt, a századvég s a századelő több más népszerűbb regényének elemeit is magában hordozza...

Krúdy tehát még nem találta meg a hangját, noha már huszonhét éves, s több regény és számtalan elbeszélés van mögötte. *A podolini kísértet* című regényében mondhatni, idegen tollakkal ékeskedik, s csak alaposabb vizsgálódás után fedezhetők fel e vad tarkabarkaság mélyén a későbbi Krúdy-művek jellemző motívumai és visszatérő alakjai.

S most álljunk meg egy pillanatra az írói vagy művészi magára találás kérdésénél, hiszen ez, kivált olyan író esetében, aki kortársaihoz – Adyhoz, Babitshoz, Kosztolányihoz képest későn ismeri fel egyéniségének legszemélyesebb jegyeit, ez a kérdés rendkívül érdekfeszítő... Összefügg magával a homo sapienssel, akinek magára kell találnia ahhoz, hogy megvalósíthassa önmagát.

Az ősi mítoszokban is fel-felbukkan ez a motívum, a cél- vagy hivatástudat olykor hosszas keresése és hirtelen fellelése. A ke-rekasztal mondanakör legkalandosabb lovagja, Lancelot például tizennyolc éves koráig abban a hitben él, hogy a Tó Asszonyának és Merlin boszorkánymesternek a fia... Azonban már első lovagi próbaútján egy hatalmas, ledöntött sírkövet sikerül fel-emelnie, s a feliratból megtudja, hogy nem az, akinek addig hitte magát, másvalaki az anyja és más az apja; és lovagi feladata

pedig nem kisebb, mint a közeli Elátkozott Kastély rab lelkeit kiszabadítani. . . Krúdy magára találása és hivatástudata egybeesésének ilyen plasztikus példázatát talán valamelyik Szindbád-novellából lehetne kibontani. . . *A podolini kísértet*-ben azonban Krúdy még az a Lancelot, aki egyelőre csak külső vértetettel és fegyvertetettel, de igazi, világító belső céltudat nélkül kószál, méghozzá mások törte utakon. Útvonala – hogy a hasonlatot folytassuk – oly zezzugos, hogy a legjobb szimatú kopó is elvesztené. A regény tartalmának kihámozásával nem is próbálok hát szerencsét, legfeljebb azzal, hogy dióhéjban felmutassam a velejét – azokat a motívumokat, melyek Krúdyt magát is a leginkább érdekelhették.

Pogrányit, a költőt, egy Lizi nevű ártatlan német leányzó szerelmesét, párbajra kényszerítik, és aljasul megölik vetélytársai: Kavaczký és Riminszky, két felvidéki lengyel–magyar oligarcha ivadék. A megtört szívű hajadon világgá bolyong, műlovarnó lesz, évekig járja cirkuszával az európai és amerikai nagyvárosokat, de sebe soha be nem gyógyul; lelkében bosszúvágygá sűrűsödik a fájdalom. . . Évek (vagy évtizedek?) telnek el; Pogrányi gyilkosai bosszulatlanul élik zordon, duhaj agglegény-életüket sásfészekszerű várakban vagy középkori palotájukban, ahol mintha megállott volna az idő. Liziből közben Erzsébet lesz, lába törött, kvietált műlovarnó, s egyszer csak hogy, hogy nem, megjelenik Kavaczký bagolyvárában; megmérgezi, majd Riminszkyt keríti hálójába, s rövidesen őt is halálba kergeti. A jól elvégzett bosszúmű után kísértetöltözetben, hol vörös, hol fehér uszályos ruhában rémítgeti az egyszerű, babonás felvidéki népet. . .

Szusszanjunk egyet. . . A közönség nem is sejti, milyen grandguignolos jeleneteken suhantam át, s hányszor kellett megfogóznom, hogy bele ne szédüljek a korai Krúdy fantáziájának szurdokaiba! . . . De a vállalkozás megérte a kockázatot! A regénynek szerencsésen a végére érve, világossá vált, *miért Krúdyé s nem másvalakié* a századelőről. Itt van mindjárt a Krúdyra oly jellemző elmosódó, meghatározhatatlan időtényező. Ezen a regényen az utolsó két-három évszázad zsilip nélkül hömpölyög keresztül-kasul; hősei ehhez képest hol lovon, hol postakocsin,

hol gyalogszerrel róják a hó befűtta felvidéki utakat, viszont, ha kedvük szottyán, üzenetközvetítőként a telegráfhoz folyamodnak. . . S megismertük a regény alakjait: festett viaszalakok ugyan, s beszédük, mondókájuk olyan, mintha valami német vagy cseh vásári regényből magyarították volna – mégis, mégis a Krúdy-műben *prototípusoknak* tekinthetők. Mert kell-e erőlködés, hogy a sértett lelkű műlovarnőben például Maszkerády kisasszony elődjét véljük felfedezni; a durva mackóban, Kavaczkóban a Nyírség korhely Pistoliját; az ármányos Riminszkiben az *Asszonyságok díj*-nak randalírozó Palaczkóját; Ancsurkában, az ártatlan falusi leányzóban, a későbbi Natáliát, s végül, de nem utolsósorban Pogrányiban, a sápadt, alkoholtisztelő „költőben” az első, s még nagyon sfumatós, halvány Krúdy-önarcképet, azt, aki majd Szindbád, Rezeda Kázmér, Nagybotos Viola, Végsőhelyi Kálmán néven szinte minden Krúdy-műben jelen van, s a lelkén futtatja át a történeteket. . .

A podolini kísértet ilyen értelemben „kulcsregénynek” is minősíthető. Ezért érdemel a most következő dramatizált változata figyelmet: bizonyára aranyozottabb dióhéjban tudja felmutatni a fiatalkori Krúdy megcsillanó értékeit.

1972

A vörös postakocsi nyomában

Amikor az óbudai házban, sercegő gyertyacsonk alatt örökre lehunyta szemét, azt hihette volna a világ, hogy meghalt Krúdy Gyula, oda a varázslat. Csak a villanyt helyettesítő gyertyácska aludt el azonban. Az a nem e világból való kék láng, melyet Krúdy halhatatlan varázsló lelke csiholt álomból, csodából: a magyar irodalom tornyában sohasem fog kialudni.

Mindig akad egy-egy őrszem, ki e lángot csodálatával táplálja, növeszti.

Hat esztendeje tűnt el Óbuda neki teremtett tartományából ez a hatalmas ember; tavasi szélből, őszi esőből, téli hófúvásból mégis hányszor nem suhan elénk szellemalakja? Ha nem is éppen vele, teremtett alakjaival hányszor, de hányszor találkozunk! Úgy élnek ők tovább teremtőjükkel a régi házacskák útvesztőjében, mint az Erdős-Kárpátok rengetegében Rudolf trónörökös emlékalakja, a legendás Zöld Vadász. . .

Krúdy Gyula árnyéka egyre nő, s már-már egész irodalmunk síkján végigterül, mint dombon járóé a völgyön, szép, tiszta naplementén.

Volna-e köztünk, húsz-egynéhány esztendősök között egy is, ki ne érzett volna néha-néha megállapodni egy súlyos, de bársonyos és langyos kezet a fején, hallván egyszersmind a magasból szelíd, rekedtes szavakat: „Fiacskáim, szeretlek benneteket; más a rossz álmot, ti a valóságot hessegetitek el magatok felől, mert a világgal hamar leszámoltatok. Korán kitanultátok s meg is gyűlöltétek százezer csalását, alakoskodását; szívetek azt kívánja, mi nem e világból való. . .”

Az ifjúember életében törvényszerű állapot az apával való haragtartás; közvetlenül lát, figyelget s tán retteg valakit, aki viszont naponta ítélkezni szokott felette, aki tiltaná s óvna őt mindattól, amibe ő maga annak idején beleesett vagy beleártódott. Ámde *fia* által éppen ő ítéltetik meg. A *nagyapa*, bagó-

szagú, ósdi ruhájú öregúr, ott él valami hátsó szobában, vagy a földszinti lakásban, s nevető-könnyező szemmel, cinkos helyesléssel figyel a lázongó unokát. Sokszor eltréffálok vele, anekdotákban, példálózásokban felvonultatja egész gyermekkorát. Aztán meghal egy szép napon, mielőtt megunták volna. Az *unoka* megsiratja, s emlékét őrzi, mint valami csodálatos könyvet, ama régi világból.

Így vagyunk mi Krúdy Gyulával. Ami művében más szemében talán avasnak vagy zavarosnak tűnik, nekünk nem más, mint antikvitások értékemelő csorbasága, fogyatékosága. Nem bíráljuk. Hatása ellen nem tiltakozunk. Nem idézzük, de újra-meg újraéljük, tovább zsongatjuk magunkban. Ady, Szabó Dezső, Móricz Zsigmond, Babits Mihály, Kosztolányi – apáink ugyan, sérthetetlen és büszkén vallott nagyapánk azonban Krúdy Gyula.

Aki százados érdemét nyirbálja, kritizálja, saját maga felett mond ítéletet. Botfülű ember hiába hallgat Mozart-muzsikát.

Ki tudná közülnök elképzelni nélküle századunk irodalmát? Ő nem más, mint a kísérleti, kudarcos irodalmú századvég jóvátétele, századvégiség a századelőbe oltva; drága és illatos olaj, a nagy időkerék csikorgásának tompítója, azé a keréké, mely irodalmunkat egyik korból a másikba lendítette át. A múlt alakatlanul zsongó morájából finom füleknek való, jól hallható álommuzsikát komponált; a régi világ enyésző duruzsolását látta el helyettesíthetetlen szóhangjegyekkel. A soha vissza nem térő dolgoknak fájdalmát fejezte ki, azt a fájdalmat, melyet nagyszülők sírja felett érez az ember.

Kifejezett s kifejezve legyűrt fájdalom. Vigasztal. Nem tudunk leszokni a benne való gyönyörködésről, mint valami bódító orvosságról. Olyan, mint Mozart muzsikája: a végtelen szomorúságú hangképeket hirtelen mennyei fuvolaszó váltja fel, hogy e zsongító és reméltető fuvola után ismét megríkató, mély csellóremegés következék. . .

Nekilódult sebességgel halad az idő, s félelmes tömegben tornyosulnak felénk a lapozatlan s bejegyzéstelen kalendáriumok. Nemcsak városrészeket bontanak le szakértő csákányosok, de országok tűnnek egyik napról a másikra „kis sorsunk vidéké-

ről”, Közép-Európából, mely Krúdy életének és művének e földön egyedül lehetséges színtere. Hol vannak a nagy bajszú lengyel fuvarosok, kik borért jártak Tokajba – Krúdy kedves emberei?...

Milyen jó, hogy itt hagyta művét, e sok megunhatatlan szonátát, melynek mélységes szépsége gyakori ismétlés után tűnik csak igazán elő. A belőlük előfelhőző álmovilág már-már valóságunkká válik.

A varázslat nem szakadt meg; örökre él lelkünkben, munkáinkban az utolsó magyar bűbájos: Krúdy Gyula.

1939

Az *Asszonyságok díja*. Krúdy Gyulának egyik legfordulatosabb és témájánál fogva is igen erős műve. Budapest, 1920. első kiadás. Címlapján – Hornyánszki Miklóstól a Frank Jeromos és neje utcája, abban is a Jella asszony rossz hírű háza, mely a regényben egy-két órásckára a leggyöngédebb szülőotthonná tisztul, hogy a következőkben halottas házzá komorodjék.

E példány lelőhelye: Kolozsvár, egy kapualji bukinista, a nemsokára öngyilkossá lett Kovács úr ládákából hevenyészett polca, 1945 áprilisában. Könyvészeti értéke egy másik, számomra bizonytöbb erejű tulajdonsága mellett eltörpül, ez pedig a könyvektől szokatlan ragaszkodás. Ezt a könyvet ugyanis egyszer alattomban „elidegenítették” tőlem. Legalább tíz évig vélttem elveszettnek, hát egyszer csak visszajött! A hölgy személyében, aki egy antikváriumban belső címlapján a nevemmel felfedezte és visszahozta, a könyvekre és méltó tulajdonosaikra méltó gondot viselő őrangyalt hálálom és tisztelem.

Páriz Pápai Ferenc *Latin-Magyar és Magyar-Latin Dictionariuma*. 1762-ből való 2. kiadás. Szükség törvényt bont és békességet szerez: a Jezsuita Academia kollégiumának betűivel nyomtatták a nagyenyedi Református Kollégium professzorának több évtizedig készült művét! Lelőhelye és az időpont azonos az *Asszonyságok díja*-ével. A gubacstintával beleírt helynév (Nagyenyed) a XIX. századi évszámok és a diáknevek tanúsága szerint a Bethlen Kollégium diákkönyvtárának állományából való. (Pl. Franciscus Hollaki, 1848. Hollaki Arthur 1864.)

Tárgyaim közt említem, holott sokkal több, mint *tárgy*, és ezt már nem animizmus diktálta gyermekes áhítattal állítom. *Lelkes tárgy*, sajátneműen az. Ezer meg ezer év lelkeiből lelkedzett magyar szókincs tárháza, úgyszólván a kezdetektől fogva az erdélyi fejedelmi udvarok gazdag és árnyalatos, fordulatlan nyelvhasználatáig. Elfelejtett, használatból kiveszett, kiölt szavak és kifejezések, szólásmondások titkos, megtartó kazettája! Régi visszatérő álmom: új kiadásban látni, bármily szerényben is, a megtámadtatott magyar nyelv védelmezői sorába állt nemes lelkű ifjak és minden rendű s rangú érdeklődők